

Anna Cichecka

**CZAROWNICTWO
JAKO WYZWANIE DLA
BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO –
PRZYPADEK TANZANII**

**WITCHCRAFT AS A CHALLENGE TO
SOCIAL SECURITY: THE CASE OF TANZANIA**

Słowa kluczowe: Bezpieczeństwo społeczne, dyskryminacja, czarownictwo, kobiety, albinosy, Tanzania

Wprowadzenie

W Tanzanii od wieków panowało przywiązanie do wierzeń animistycznych, których istotę stanowiło uosabianie przyrody i natury ze światem duchów. Respektowano również tradycję kultu przodków. Wierzenia te są nadal obecne w życiu codziennym mieszkańców Tanzanii, choć ich występowanie aktualnie odnosi się częściej do regionów wiejskich.

Kontakt z dobrymi i złymi siłami oraz z duchami przodków ułatwiały rytualne tańce oraz liczne obrzędy polegające zazwyczaj na wprawia-

niu się w trans, który umożliwiał przekroczenie granicy między bytem ludzkim a zwierzęcym, ziemskim a duchowym. Istniało również przekonanie, że dostęp do mocy duchowej uzyskiwany jest za pośrednictwem duchów przodków, do których należy zwracać się o pomoc. Wiara w czary wyjaśniała różne niewytłumaczalne zjawiska, klęski głodu, nieurodzaj, a nawet nagłą śmierć i choroby¹.

Niniejszy artykuł stawia sobie za cel omówienie czarownictwa w kontekście konsekwencji społecznych związanych z tym zagadnieniem. Podczas prac badawczych autorce towarzyszyło pytanie: czy i w jakich wymiarach fenomen czarownictwa wiąże się z bezpieczeństwem społecznym? Przy czym, pod pojęciem bezpieczeństwa społecznego jest rozumiany brak zagrożeń dla życia, mienia oraz zdrowia jednostki², a także ochrona przed dyskryminacją³.

W pierwszej części zarysowano kontekst historyczny związany z czarownictwem. Kolejny fragment poświęcono kwestii biurokratyzacji czarownictwa w okresie kolonialnym. Następnie przedstawiono aktualne informacje prasowe i stanowisko lokalnych NGOs. Podjęto również próbę omówienia konsekwencji społecznych wiążących się z czarownictwem w kontekście bezpieczeństwa społecznego Tanzanii.

Praca została oparta na analizie prasy oraz dokumentów źródłowych. Wybór wskazanych materiałów był podyktowany chęcią omówienia aktualnej sytuacji odnoszącej się do zjawiska czarownictwa jak i kontekstu historycznego tego zagadnienia.

Kontekst historyczny

Zgodnie z tradycyjnymi wierzeniami, czarownica to osoba, która „używa mocy przodków, żeby zaszkodzić innym”. Potrafi, więc powodować

¹ J. Iliffe, *Afrykanie. Dzieje kontynentu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 146.

² W. Fehler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Arte, Białą Podlaska 2012, s. 173.

³ International Labour Organization, *Social Security*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_067588.pdf; [11.05.2013].

nie tylko przeróżne niepowodzenia w codziennym życiu, ale nawet zsyłać choroby i śmierć na swoich sąsiadów i ich bliskich. W rezultacie, kiedy któryś z mieszkańców danej wioski podupadał na zdrowiu, a miejscowy uzdrowiciel nie był w stanie mu pomóc, padało podejrzenie, że stan chorego to sprawka czarownicy⁴.

Najczęściej o czary były posądzane – i są nadal, starsze samotne lub bezdzietne kobiety oraz wdowy. W minionych wiekach kobiety oskarżano o powodowanie bezpłodności, która stanowiła intencję wielu praktyk religijnych⁵. W dzisiejszych czasach pomawia się je o powodowanie chorób – w tym AIDS, zsyłanie nieszczęść, rzucanie uroków, oraz wywoływanie różnego rodzaju klęsk⁶.

Od dziesięcioleci po czasy obecne, zwalczanie zjawiska czarownictwa w poszczególnych regionach Tanzanii przybierało charakter formalnych ruchów społecznych, które posiadały pewne cechy wspólne. W praktyki zwalczania czarownictwa angażowała się grupa ludzi, a czasem nawet całe wioski, którym przewodził „wykwalifikowany poszukiwacz czarownic”⁷. Jednym z najbardziej rozpowszechnionych sposobów na tłumienie czarownictwa było używanie medykamentów, które działały na dwóch płaszczyznach. Z jednej strony chroniły potencjalną ofiarę przed urokami, a z drugiej osłabiały moc czarownicy i rzucanych przez nią zaklęć⁸.

Zażywanie środków leczniczych służyło oczyszczeniu – w sensie dosłownym oraz duchowym. Medykamenty nie były zażywane doustnie, lecz stosowało się je do obmywania ciała. Znamiennym jest fakt, że dokładnie te same preparaty były uznawane zarówno za źródło

---

⁴ W. Odongo, *Kenya: Shame of Witch-Hunts*, <http://allafrica.com/stories/201202270086.html>, [10.05.2013].

⁵ J. Iliffe, *Afrykanie. Dzieje kontynentu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 146.

⁶ M. Van Steenberg, *Witchcraft used as excuse for violence against older woman in Tanzania*, <http://www.guardian.co.uk/global-development/2012/oct/01/witchcraft-violence-older-women-tanzania>; [11.05.2013].

⁷ M. Green, *Priests, Witches and Power. Popular Christianity after Mission in Southern Tanzania*, Cambridge University Press, New York 2003, s. 121.

⁸ *Ibidem*, s. 120.

ochrony przed czarami jak i sposób na walkę z nimi. W rezultacie były stosowane przez potencjalne ofiary czarów jako środek ochronny (jest to przykład, gdy ofiara obmywała swoje ciało) oraz jako specyfik służący do walki z czarownicą (w tym przypadku obmywano ciało rzeckomej czarownicy)⁹.

Oczyszczanie często wykraczało poza kąpanie w wodzie ze środkami leczniczymi i było uzupełniane o golenie głów osób, które zostały oskarżone o uprawianie czarownictwa. Proceder ten nosił nazwę „shaving witchcraft”¹⁰ i choć pojawiał się sporadycznie, stanowił zagrożenie dla osób posądzanych o czary. Często, bowiem przybierał charakter zmasowanych akcji, podczas których odnalezione czarownice były przymusowo transportowane do wyznaczonych miejsc, gdzie dokonywano zbiorowego golenia¹¹.

Z drugiej, strony znane są również przypadki dobrowolnego poddawania się rytuałowi golenia. W latach 90. XX w., do obozu Ihowanja – stworzonego na potrzeby golenia czarownic, codziennie przybywało ok. 40 osób, które deklarowały chęć przejścia oczyszczenia¹². Znamiennym jest fakt, iż w tym właśnie okresie Tanzania odnotowała znaczny spadek zbiorów z pól uprawnych, spowodowany długotrwałą suszą. Istniało, więc większe niż zazwyczaj ryzyko, że społeczności lokalne będą próbowały przypisać winę za nieudane zbiory czarownicom, co prawdopodobnie potęgowało obawy o bycie posądzonym o rzucanie czarów i powodowało chęć zapobieżenia konsekwencjom ewentualnych oskarżeń.

W poszukiwaniu czarownic trudnili się zarówno kobiety jak i mężczyźni. To oni sprzedawali odpowiednie środki lecznicze i organizowali rytualne oczyszczanie. Swoje kwalifikacje potwierdzali certyfikatami

⁹ M. G. Marwick, *Another Anti-Witchcraft Movement in East Central Africa*, „Africa” 1950, Vol. 20, No. 2, s. 100–113.

¹⁰ M. Green, *Shaving Witchcraft in Ulunga: Kunyolewa and the Catholic Church*, w: R. G. Abrahams (ed.), *Witchcraft in Contemporary Tanzania*, African Studies Centre, Cambridge 1994, s. 23–45.

¹¹ M. Auslander, *Open The Wombs!: The Symbolic Politics of Modern Ngoni Witchfinding*, w: J. Comaroff (ed.), *Modernity and its Malcontents*, University of Chicago Press, Chicago 1993, s. 173.

¹² M. Green, *Priests, Witches and Power...*, s. 127.

i różnorodnymi pieczętkami. Wielu z nich twierdziło, że działa w imieniu rządu Tanzanii, który dzięki nim kontrolował liczbę czarownic w kraju¹³. Obecnie oficjalne stanowisko samego rządu jest odmienne od powyższego punktu widzenia. Zarówno przedstawiciele władzy, elity kraju jak i środowiska chrześcijańskie uważają, że wszystkie praktyki związane z czarownictwem – w tym również zwalczanie czarownictwa, są zakazane¹⁴.

Zagadnienie czarownictwa w Tanzanii spletało się z pojęciami dotyczącymi moralności i społeczności oraz tradycji i nowoczesności. Charakterystycznym było również nasilanie się i odradzenie ruchów zwalczających czarownictwo w okresach kryzysów ekonomicznych i politycznych w państwie, w okresach suszy, klęsk żywiołowych oraz w okresach wzrostu niepokojów i niezadowolenia społecznego¹⁵.

Biurokratyzacja czarownictwa w czasach kolonialnych

Jednym z najpopularniejszych dokumentów dotyczących zagadnienia czarownictwa jest Witchcraft Ordinance, wprowadzona przez Brytyjczyków w 1928 r.¹⁶, której przepisy do chwili obecnej wywierają silny wpływ na życie w Tanzanii. Rozporządzenie to regulowało kwestię medycyny tradycyjnej oraz tradycyjnych wierzeń, dzieląc je na dozwolone i zakazane. Po jednej stronie znaleźli się więc uzdrowiciele, którzy zajmowali się ziołolecznictwem, a po drugiej wróżbici i czarownicy nazywani przez Wielką Brytanię szarlatanami i oszustami¹⁷.

¹³ Ibidem, s. 122.

¹⁴ Ibidem, s. 123.

¹⁵ Ibidem, s. 135.

¹⁶ W 1922 r. Brytyjczycy przeprowadzili masową akcję tępienia praktyk czarownictwa, którą poparli dokumentem pt. *An Ordinance to Provide for the Punishment of Persons Practicing or Making Use of So Called Witchcraft*. W ten sposób chcieli zapobiec powstaniu rebelii, podczas której ludność Tanganiki mogłaby wesprzeć się praktykami magicznymi.

¹⁷ A. Langwick, *Bodies, Politics and African Healing*, Indiana University Press, Bloomington 2011, s. 48.

Należy przy tym pamiętać, że uzdrowiciele, wróżbici oraz czarownicy posiadali w czasach zwierzchnictwa brytyjskiego ogromny wpływ na życie społeczne w Tanzanii. To oni, bowiem wskazywali, kiedy nadejdzie pora deszczowa, kiedy należy rozpocząć zbiory, a także w jaki sposób ułożyć rodzinne relacje. Autorytet przypisany tym grupom umożliwiał im oddziaływanie na lokalne społeczności na wielu poziomach. Jednym z najbardziej znanych przykładów jest wiara w wodę leczniczą, której używano podczas rebelii Maji Maji z 1905 r.¹⁸

Brytyjczycy definiowali czarownictwo jako zbiór wiedzy tajemnej wykorzystywanej przez czarownice i wróżbitów do manipulowania ludźmi poprzez siły zła, nienawiść, zazdrość i chciwość. Oficjalnie za uprawianie czarów groził proces sądowy i dotkliwa kara. Nieformalnie jednak, często dochodziło do dotkliwych opresji cielesnych wobec oskarżonych¹⁹. Klasyfikowanie tradycyjnych metod leczenia i wierzeń oraz rozdzielanie ich na praktyki legalne i nielegalne służyło przede wszystkim utrzymaniu zwierzchnictwa kolonialnego oraz władzy we wszystkich sferach życia społecznego Tanganiki.

Administracja kolonialna pozbawiała autorytetu lokalnych wodzów i tradycyjnych przedstawicieli środowisk związanych z leczeniem oraz z wierzeniami w czarownictwo. Poprzez implementację nowych uregulowań prawnych wprowadzała również lojalne wobec władzy jednostki, których zadaniem było ściganie czarownictwa na terenie całego kraju. Brytyjczycy spowodowali w ten sposób nie tylko wytworzenie nowych sztucznych podziałów społecznych, ale uruchomili również proces ich utrwalania, doprowadzając do dyskryminacji lokalnej ludności oraz wzrostu poczucia alienacji i zagrożenia²⁰.

Spuścizną z czasów kolonialnych jest obecne oficjalne nastawienie rządu Tanzanii do zagadnień związanych z czarownictwem. Jesz-

¹⁸ Zob. więcej: A. Langwick, op. cit., s. 41–46 oraz N. Ówik, *Antykolonialne ruchy religijne w Afryce Wschodniej. Tło historyczne, geneza, charakterystyka*, w: D. Kopiński, A. Żukowski (red.), *Afryka na progu XXI wieku. Polityka. Kwestie gospodarcze i społeczne*, Polskie Towarzystwo Afrykanistyczne, Warszawa 2009, s. 54–55.

¹⁹ Abrahams R. G. (ed.), *Witchcraft in Contemporary Tanzania*, University of Cambridge, African Study Centre, Cambridge 1994, s. 14.

²⁰ N. Ówik, op. cit., s. 59.

cze w latach 70. ubiegłego wieku, prowadzono rejestr uzdrowicieli, którzy posiadali zezwolenie na sprzedaż tradycyjnie pozyskiwanych lekarstw i medykamentów. Jednocześnie wyraźnie oddzielano profesję znachorów od wróżbitów i czarowników, których działania wciąż uznawano za nielegalne. Uzdrowiciele wpisujący się na wspomnianą listę byli zobowiązani do złożenia deklaracji o tym, że rozprowadzane przez nich środki nie będą wykorzystywane do ochrony przed czarownicami ani do ich zwalczania²¹.

Obecnie wszystkie akty związane z czarownictwem są zakazane i traktowane jako przestępstwo na terenie Tanzanii. Przepisy regulujące tę kwestię zawarto w 131 sekcji Witchcraft Act (ustawa zawiera przepisy powstałe w oparciu o Witchcraft Ordinance z 1928 r. z późniejszymi zmianami) oraz w 196 sekcji Kodeksu Karnego²².

Aktualne informacje prasowe i stanowisko lokalnych NGOs

Prasa w Tanzanii donosiła o wypadkach związanych z zagadnieniem czarownictwa. Analizując bieżące wiadomości, należy mieć jednak na względzie, źródło z którego pochodzą informacje. Media często, bowiem dają pierwszeństwo sensacji, co nie sprzyja budowaniu obiektywnego obrazu.

W październiku 2012 r. „The Guardian” powiadomił o incydencie, w którym ofiarą oskarżeń o uprawianie czarów padła 73-letnia wdowa z regionu Sukumuland. Kobieta została zaatakowana w drodze do domu. Oprawca odciął jej dłoń maczetą i ciężko ranił w głowę. Wcześniej kobieta otrzymała list z pogrózkami od mieszkańców swojej rodzinnej wioski, w którym nakazywali jej niezwłoczne opuszczenie domu. Wdowa została oskarżona o spowodowanie śmierci dziecka

---

²¹ Ibidem, s. 39.

²² O. Olungurumwa, P. Mlowe, J. Parsambej, *Tanzania Human Rights Report 2012*, Legal and Human Rights Centre, Dar es Salaam 2013, s. 131.

jednego z sąsiadów. Miejscowy uzdrowiciel oznajmił rodzicom zmarłego dziecka, że śmierć była rezultatem rzucenia złego czaru²³.

W tym samym czasie amerykańska stacja telewizyjna CNN informował o atakach na albinosów w zachodniej części kraju. Zgodnie z tradycyjnymi wierzeniami, amulety wykonane z ciał osób cierpiących na bielactwo przynoszą szczęście oraz dobrobyt i chronią przed niepowodzeniami. Przekonanie to jest utrwalane przez tzw. *witchdoctors*, którzy w tanzańskim społeczeństwie pełnią funkcję znachorów-czarowników²⁴. W lutym 2013 r. The Times Live doniósł o napadach na albinosów w południowo-zachodniej Tanzanii. W wyniku tych zająć ucierpiał m.in. chłopiec chorujący na bielactwo, któremu odcięto rękę maczetą²⁵.

Do najbardziej znanych lokalnych NGOs, które zajmują się problemami związanymi z czarownictwem należą HelpAge International oraz Legal and Human Rights Centre (LHRC). Przedstawiciele organizacji pozarządowych podkreślają, że wierzenia w czary są trwałym elementem tradycji w Tanzanii i przechodzą z pokolenia na pokolenie²⁶. Informują również, że regularnie dochodzi do stosowania przemocy powiązanej z czarownictwem²⁷.

Z danych przedstawionych przez LHRC wynika, że od stycznia 2012 r. do grudnia 2012 r. zginęło 630 osób, a pomiędzy 2004 r.,

---

²³ M. van Steenberg, *Witchcraft used as excuse for violence against older women in Tanzania*, <http://www.guardian.co.uk/global-development/2012/oct/01/witchcraft-violence-older-women-tanzania> [11.05.2013].

²⁴ E. Barnett, CNN, *Witchcraft in Tanzania: the good, bad and persecution*, <http://edition.cnn.com/2012/10/05/world/africa/tanzania-witchcraft/index.html> [15.05.2013].

²⁵ CNN, *Albino boy's hand hacked off for witchcraft in Tanzania*, <http://www.timeslive.co.za/africa/2013/02/17/albino-boy-s-hand-hacked-off-for-witchcraft-in-tanzania> [15.05.2013].

²⁶ CNN, *Albino boy's hand hacked off for witchcraft in Tanzania*, <http://www.timeslive.co.za/africa/2013/02/17/albino-boy-s-hand-hacked-off-for-witchcraft-in-tanzania> [15.05.2013].

²⁷ HelpAge International, *Social Protection Policy*, <http://www.helpage.org/what-we-do/social-protection/> [15.05.2013].

a 2009 r. odnotowano 2 585 przypadków śmiertelnych, przy czym wszystkie wypadki były powiązane z wierzeniami w czarownictwo²⁸. Na doświadczanie negatywnych konsekwencji związanych z czarownictwem narażone są dwie grupy, tj. starsze, samotne kobiety i wdowy oraz albinosi. Kierowanie oskarżeń akurat pod ich adresem jest podyktowane następującymi czynnikami:

1. w odniesieniu do grupy kobiet:

- starsze lub samotne kobiety nie są w stanie się bronić,
- wygnanie pomówionej o czary z rodzinnej umożliwi przejęcie jej majątku²⁹,
- „witchdoctors”, do których udają się rodziny chorych, sugerują, że przyczyną choroby są czary i jako sprawców wskazują na starsze i samotne kobiety oraz wdowy³⁰;

2. w odniesieniu do grupy albinosów:

- tradycyjne wierzenia i przesady o tym, że części ciała chorych na bielactwo przynoszą szczęście i są używane jako amulety,
- przekonanie, że albinosi nie są ludźmi, a jedynie duchami³¹.

Zdaniem przedstawicieli NGOs, negatywne konsekwencje związane z czarownictwem są generowane przez niewiedzę i mają głębszy kontekst społeczny. Wśród głównych powodów determinujących występowanie agresji powiązanej z czarownictwem wskazują konflikty interesów wewnątrz rodziny lub klanu, wysoki poziom analfabetyzmu i przywiązanie do przesądów oraz autorytet „witchdoctors” wśród społeczności lokalnych³².

Tabela 1 prezentuje zestawienie wybranych wypadków powiązanych z czarownictwem w 2012 r.

²⁸ O. Olungurumwa, P. Mlowe, J. Parsambei, *Tanzania Human Rights Report 2012*, Legal and Human Rights Centre, Dar es Salaam 2013, s. 31.

²⁹ Zob. więcej: *Gender Inequality In Inheritance and Probate Conflicts*, http://www.tawla.or.tz/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=94 [15.05.2013].

³⁰ M. van Steenberg, *Witchcraft used as excuse for violence*.

³¹ O. Olungurumwa, P. Mlowe, J. Parsambei, op. cit., s. 34.

³² Ibidem, s. 33.

Tabela 1
Zestawienie wybranych wypadków powiązanych z czarownictwem
w 2012 r.

Lp.	Wiek ofiary	Data	Następstwo zdarzenia	Agresor	Region
1	70 lat	Maj 2012	Śmierć spowodowana podpaleniem	Sąsiedzi	Lwezera Village Geita
2	65 lat	Maj 2012	Śmierć spowodowana podpaleniem	Sąsiedzi	Lwezera Village Geita
3	55 lat	Maj 2012	Śmierć spowodowana podpaleniem	Sąsiedzi	Lwezera Village Geita
4	42 lata	Maj 2012	Śmierć spowodowana podpaleniem	Sąsiedzi	Lwezera Village Geita
5	68 lat	Lipiec 2012	Śmierć	Dziecko ofiary	Itota village Rungwe District Mbeya
6	70 lat	Marzec 2012	Śmierć	Dwóch przyrodnich synów ofiary	Mkole village, Nkasi District
7	Nieznany	Marzec 2012	Śmierć	Babcia ofiary	Songea
8	80 lat	Styczeń 2012	Śmierć (ciało po- éwiartowane)	Nieznany	Mwuimbi limuli Iringa
9	60 lat	Styczeń 2012	Śmierć (ciało po- éwiartowane)	Nieznany	Mwuimbi limuli Iringa
10	Nieznany	Luty 2012	Śmierć (ciało po- éwiartowane)	Nieznany	Geita
11	64 lata	Luty 2012	Śmierć spowodowana podpaleniem	Przemoc zbiorowa	Usevya Katavi
12	74 lata	Luty 2012	Śmierć spowodowana podpaleniem	Przemoc zbiorowa	Usevya Katavi
13	55 lat	Marzec 2012	Śmierć	Nieznany	Shinyanga

Źródło: O. Olungurumwa, P. Mlowe, J. Parsambei, *Tanzania Human Rights Report 2012*, Legal and Human Rights Centre, Dar es Salaam 2013, s. 32.

Konsekwencje społeczne

Z danych przedstawionych w 2011 r. przez Pew Forum on Religion and Public Life wynika, że spośród 19 badanych krajów afrykańskich najsilniejsze przywiązanie do wiary w czarownictwo istnieje nadal właśnie w Tanzanii, gdzie 60% ankietowanych osób deklaruje kultuwanie wiary w duchy przodków, a także w istniejące szamanów, uzdrowicieli oraz czarownic – często pomimo oficjalnej przynależności do religii islamu, chrześcijańskiej lub innej³³.

Wierzenia w czarownictwo wiążą się z dyskryminacją i agresją wobec wspomnianych wcześniej grup, tj. wobec starszych i samotnych kobiet oraz wdów, a także albinosów. Agresja i uprzedzenia wobec albinosów prowadzą do dyskryminacji, alienacji i wykluczenia. Dzieciom chorym na bielactwo odmawia się prawa do edukacji i do opieki medycznej. Brakuje polityki integracji oraz ochrony socjalnej i prawnej na ich rzecz. Problem potęguje fakt, iż nawet najbliższa rodzina nie dba o albinosów i z powodu odmienności tych osób, traktuje je jak przekleństwo³⁴.

Dyskryminowanie kobiet ze względu na oskarżenia o uprawianie czarownictwa, uznaje się za jeden z najokrutniejszych przykładów łamania ich praw w Tanzanii. Proceder ten jest wpisany w historię kraju od wieków, ale na siłę przybrał dopiero po okresie dominacji brytyjskiej, gdy zdefiniowano pojęcie czarownictwa i wprowadzono formalny podział na praktyki uzdrowicielskie oraz praktyki oparte na używaniu czarów³⁵. Najłagodniejszą formą represji jest wygnanie oskarżonej z rodzinnej wioski bądź odizolowanie jej od pozostałych członków poprzez zakazanie wzajemnych kontaktów. Brutalniejsze formy agresji doprowadzają nawet do ataków śmiertelnych³⁶.

³³ E. Barnett, *Witchcraft In Tanzania: the good, bad and persecution*, <http://edition.cnn.com/2012/10/05/world/africa/tanzania-witchcraft/index.html> [11.05.2013].

³⁴ O. Olengurumwa, P. Mlowe, J. Parsambei, op. cit., s. 35.

³⁵ S. A. Langwick, op. cit., s. 47.

³⁶ J. Williams, *Women's rights in Tanzania: Working with communities to stop witchcraft accusations*, <http://www.helpage.org/what-we-do/rights/womens-rights-in-tanzania/womens-rights-in-tanzania/?keywords=witchcraft>; [11.05.2013].

Fakt, iż pokrzywdzonymi stają się kobiety, pogłębia problem o zagadnienia nierówności na tle płciowym. Dyskryminacja ze względu na płeć obejmuje, bowiem kilka głównych płaszczyzn, wśród których wyróżnia się sferę gospodarstw domowych, rynku pracy oraz przestrzeń społeczną³⁷. Teza o potencjale gospodarczym i ekonomicznym wynikającym z wyrównywania prawa kobiet i mężczyzn opiera się na kilku założeniach. Powiązania pomiędzy dyskryminacją, a blokowaniem rozwoju kraju znajdują się na trzech wspomnianych powyżej płaszczyznach, tj. w sferze gospodarstw domowych, na rynku pracy oraz w obszarze życia społecznego. Wyrównywanie praw na poziomie gospodarstwa domowego powoduje ograniczenie licznych obowiązków kobiet, wynikających z patriarchalnego modelu rodziny, co z kolei umożliwia kobietom wygospodarowanie czasu na podejmowanie pracy zarobkowej. Działania przeciw dyskryminacji w sferze dostępu do pracy powodują wyrównywanie szans na znalezienie zatrudnienia, umożliwiają kobietom zakładanie własnych przedsiębiorstw i zaciąganie kredytów na ich rozwój. W obszarze społecznym natomiast, równość pomiędzy płciami umożliwia partycypowanie w życiu publicznym i politycznym kraju oraz wywieranie wpływu na jego przebieg. W ogólnym rozrachunku, wyrównywanie praw kobiet i mężczyzn przekłada się na pobudzenie gospodarcze i poprawę wyników ekonomicznych kraju. Represjonowanie grup kobiet oskarżanych o uprawianie czarów, uniemożliwia im współuczestnictwo w sferze obywatelskiej i tym samym, w pewnym stopniu przyczynia się do blokowania szans na rozwój państwa³⁸.

Podsumowanie

W myśl Komisji Narodów Zjednoczonych ds. Bezpieczeństwa, bezpieczeństwo społeczne oznacza ochronę obywateli przed krytyką i powszechnymi zagrożeniami. Pojęcie bezpieczeństwa łączy się również

³⁷ H. Deegan, *Africa Today: Culture, Economics, Religion, Security*, Routledge, London – New York 2009, s. 105.

³⁸ *Ibidem*, s. 106.

z szeroko pojętą wolnością oraz z prawem do rozwoju³⁹. W świetle tej definicji fenomen czarownictwa wiąże się z bezpieczeństwem społecznym w Tanzanii. Z drugiej strony, nie należy przeceniać pojęcia „wyzwanie”, które w ostatnich latach znalazło się w tytułach wielu publikacji i analiz dotyczących krajów afrykańskich. Wyzwanie oznacza, bowiem nowe i trudne sytuacje, podczas gdy czarownictwo jest obecne w Tanzanii od wielu dziesięcioleci⁴⁰.

W okresie kolonialnym doszło do zmiany w postrzeganiu czarownictwa przez społeczeństwo. Wprowadzono ustawodawstwo definiujące różnice pomiędzy ziołolecznictwem, a uprawianiem magii oraz zakazujące tradycyjnych obrzędów i praktyk religijnych. Zwierzchnictwo brytyjskie przyczyniło się do dyskryminowania poszczególnych grup ludności. W efekcie nastąpiło również rozbitcie dotychczasowych struktur społecznych⁴¹.

Wśród grup najbardziej narażonych na negatywne konsekwencje związane z czarownictwem znajdują się starsze i samotne kobiety oraz wdowy, a także albinosi. Dyskryminacja wobec tych społeczności przybiera zarówno łagodne formy represji jak i prowadzi do ataków śmiertelnych. Z danych przedstawionych przez United Nations Population Fund (UNFPA) wynika, że wszystkie przejawy dyskryminacji szkodzą bezpieczeństwu społecznemu, pod którym rozumiany jest brak zagrożeń dla życia, mienia oraz zdrowia jednostki. Wśród czynników stwarzających największe ryzyko wymienia się choroby, brak dostępu do opieki zdrowotnej, brak dostępu do edukacji oraz wszystkie formy przemocy wynikające z dyskryminacji⁴².

Własne doświadczenia autorki niniejszego tekstu, nabyte podczas pobytu w Tanzanii, skłaniają do podzielenia się dodatkowymi spostrzeżeniami dotyczącymi fenomenu czarownictwa. W większości przypad-

³⁹ UN Commission on Human Security 2003, w: P. Hough, *Understanding Global Security*, Routledge, London 2004, s. 15.

⁴⁰ J. J. Milewski, *Afryka: wyzwania przyszłości na początku XXI wieku*, w: D. Kopiński, A. Żukowski (red.), *Afryka na progu XXI wieku. Polityka. Kwestie gospodarcze i społeczne...*, s. 287.

⁴¹ N. Ćwik, op. cit., s. 58–59.

⁴² United Nations Population Fund, *The Cairo Consensus at Ten: Population, Reproductive Health and the Global Effort to End Poverty*, New York 2004.

ków badacz napotyka na milczenie bądź opór w dzieleniu się informacjami o czarownictwie i problematyce związanej z tym zagadnieniem. Społeczności lokalne argumentują taką postawę obawą o przedstawianie przedmiotu sprawy w zbyt powierzchowny i europocentryczny sposób, który może okazać się dla nich krzywdzący. Dlatego początkowo niechętnie angażują się w prowadzone badania.

BIBLIOGRAFIA

- Abrahams R. G. (ed.), *Witchcraft in Contemporary Tanzania*, University of Cambridge, African Study Centre, Cambridge 1994.
- Ahluwalia P., Bethlehem L., Ginio R. (eds.), *Violence and Non-Violence in Africa*, Routledge, New York 2007.
- Arbache J. S., Kolev A., Filipiak E., *Gender Disparities in Africa's Labour Market*, The World Bank, Washington 2010.
- Auslander M., *Open The Wombs!: The Symbolic Politics of Modern Ngoni Witchfinding*, w: Comaroff J. (ed.), *Modernity and its Malcontents*, University of Chicago Press, Chicago 1993.
- Barnett E., CNN, *Witchcraft In Tanzania: the good, bad and persecution*, <http://edition.cnn.com/2012/10/05/world/africa/tanzania-witchcraft/index.html> [15.05.2013].
- CNN, *Albino boy's hand hacked off for witchcraft in Tanzania*, <http://www.timeslive.co.za/africa/2013/02/17/albino-boy-s-hand-hacked-off-for-witchcraft-in-tanzania> [15.05.2013].
- Ćwik N., *Antykolonialne ruchy religijne w Afryce Wschodniej. Tło historyczne, geneza, charakterystyka*, w: D. Kopiński, A. Żukowski (red.), *Afryka na progu XXI wieku. Polityka. Kwestie gospodarcze i społeczne*, Polskie Towarzystwo Afrykanistyczne, Warszawa 2009.
- Davidson B., *Społeczna i polityczna historia Afryki w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Deegan H., *Africa Today: Culture, Economics, Religion, Security*, Routledge, London – New York 2009.
- Dossier of Claims: Tanzania* <http://www.africa4womensrights.org/post/2010/03/05/Dossier-of-Claims%3A-Tanzania> [02.02.2013].
- Ellis A. i in., *Gender and Economic Growth in Tanzania. Creating Opportunities for Women*, The World Bank, Washington 2007.
- Fehler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Arte, Biała Podlaska 2012.

- Geisler G., *Troubled Sisterhood: Women in Politics in Southern Africa*, "African Affairs" 1995 Vol. 94.
- Gender Inequality In Inheritance and Probate Conflicts*, http://www.tawla.or.tz/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=94 [15.05.2013].
- Goetz A. M., Hassim S., *No Shortcuts in Power. African Women in Politics and Policy Making*, London 2003.
- Green M., *Priests, Witches and Power. Popular Christianity after Mission in Southern Tanzania*, Cambridge University Press, New York 2003.
- Green M., *Shaving Witchcraft in Ulanga: Kunyolewa and the Catholic Church*, w: R. G. Abrahams (ed.), *Witchcraft in Contemporary Tanzania*, African Studies Centre, Cambridge 1994.
- HelpAge International, *Life Story: Nyamizi 73*, <http://www.helpage.org/where-we-work/africa/tanzania/> [13.05.2013].
- Highlights of the Constitution of Tanzania of 1977*, <http://www.dailynews.co.tz/index.php/features/popular-features/9842-highlights-of-the-constitution-of-tanzania-of-1977> [01.05.2013].
- Hough P., *Understanding Global Security*, Routledge, London 2004.
- Illife J., *Afrykanie. Dzieje Kontynentu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- International Labour Organization, *Social Security*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_067588.pdf [11.05.2013].
- Jensen, *Security and Violence on the Frontier of the State. Vigilant Citizens in Nkomazi, South Africa*, w: P. Ahluwalia, L. Bethlehem, R. Ginio (eds.), *Violence and Non-Violence in Africa*, Routledge, New York 2007.
- Kabira W. M., Nzioki E. A., *Celebrating Women's Resistance*, African Women's Perspective, Nairobi 1993.
- Kazoka L., *Tanzania: Marriage Act Law for Amendment*, <http://allafrica.com/stories/201205030039.html> [02.02.2013].
- Langwick S. A., *Bodies, Politics and African Healing*, Indiana University Press, Bloomington 2011.
- Legal and Human Rights Centre, *Documentation Centre*, <http://www.human-rights.or.tz/documentation-centre> [15.05.2013].
- LHRC Report, *Evaluation of Legal and Human Rights Centre (LHCR) in Tanzania, 2012*, <http://www.sida.se/Publications/Import/pdf/sv/Evaluation-of-Legal-and-Human-Rights-Centre-LHRC-in-Tanzania-Final-Report.pdf> [02.02.2013].
- Marwick M. G., *Another Anti-Witchcraft Movement in East Central Africa*, "Africa" 1950, Vol. 20, No. 2.
- Meredith M., *Historia współczesnej Afryki. Pół wieku niepodległości*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2011.

- MEWATA, *Gender Based Violence*, <http://mewata.org/mewatanew/index.php/what-we-do/activities1.html> [06.01.2013].
- Michałowska G., *Problemy ochrony praw człowieka w Afryce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Milewski J. J., *Afryka: wyzwania przyszłości na początku XXI wieku*, w: D. Kopiński, A. Żukowski (red.), *Afryka na progu XXI wieku. Polityka. Kwestie gospodarcze i społeczne*, Polskie Towarzystwo Afrykanistyczne, Warszawa 2009.
- Ministry of Development Community Gender and Children, *National Strategy for Gender Development*, <http://sgdatabse.unwomen.org/uploads/Tanzania%20-%20National%20Strategy%20for%20Gender%20Development.pdf> [03.02.2013].
- National Employment Services Act, 1999*, <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/54432/62315/F892162001/TZA54432.pdf> [02.02.2013].
- New Constitution Must Recognise Gender Equality*, <http://www.ippmedia.com/frontend/index.php?l=36969> [01.02.2013].
- Odongo W., *Kenya: Shame of Witch-Hunts*, <http://allafrica.com/stories/201202270086.html> [10.05.2013].
- Sexual Offences Special Provisions Act, 1998*, <http://www.hsph.harvard.edu/population/trafficking/tanzania.sexoffenses.98.pdf> [02.02.2013].
- Olengurumwa O., Mlowe P., Parsambei J., *Tanzania Human Rights Report 2012*, Legal and Human Rights Centre, Dar es Salaam 2013.
- Pawlik J. J., *Zaradzić nieszczęściu. Rytuały kryzysowe u ludu Basari z Togo*, Studio Poligrafii Komputerowej „SQL” s.c., Olsztyn 2006.
- Rweyemamu R., *The Women who Scared The Men of Power*, East African, Nairobi 1997.
- Steenbergen van M., *Witchcraft used as excuse for violence against older woman in Tanzania*, <http://www.guardian.co.uk/global-development/2012/oct/01/witchcraft-violence-older-women-tanzania> [11.05.2013].
- Tanzania Non Governmental Organization's Shadow Report to CEDAW*, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/WLACTanzania41.pdf> [02.02.2013].
- The Constitution of the United Republic of Tanzania*, 1977, <http://www.judicialsry.go.tz/downloads/constitution.pdf> [01.02.2013].
- UNDP Millennium Development Goals Report, *Mid-Way Evaluation 2000–2008*, <http://www.tz.undp.org/docs/MDGprogressreport.pdf> [02.02.2013].
- United Nations, *Dyskryminacja i Pokrewne Przejawy Nietolerancji*, http://www.unic.un.org/pl/dyskryminacja/ct_cedaw.php [06.01.2013].
- United Nations, *World Conference to Review and Appraise the Achievements of the UN Decade for Women, Nairobi 1985, Nairobi Forward-Looking Strategies for Advancement of Women*, <http://www.un.org/womenwatch/confer/nfns/> [13.01.2013].

- United Nations Population Fund, *The Cairo Consensus at Ten: Population, Reproductive Health and the Global Effort to End Poverty*, New York 2004.
- U.S. Department of State Bureau of Democracy, *Human Rights and Labour*, 2011 Country Reports on Human Rights Practices <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2011/af/186250.htm> [02.02.2012].
- Williams J., *Women's rights in Tanzania: Working with communities to stop witchcraft accusations*, <http://www.helpage.org/what-we-do/rights/womens-rights-in-tanzania/womens-rights-in-tanzania/?keywords=witchcraft> [11.05.2013].
- Women Political Empowerment and Decision Making*, <http://www.tanzania.go.tz/gender.html#top> [02.01.2013].
- World Bank Search, *CPIA Gender Equality Rating*, <http://search.worldbank.org/data?qterm=gender%20tanzania&language=EN> [03.02.2013].
- World Bank, *Economic Overview: Performance and Outlook*, <http://www.worldbank.org/en/country/tanzania/overview> [02.02.2013].

WITCHCRAFT AS A CHALLENGE TO SOCIAL SECURITY: THE CASE OF TANZANIA

SUMMARY

Keywords: social security, discrimination, witchcraft, women, albinos, Tanzania

The article outlines the issues of witchcraft in Tanzania in the context of related social consequences. The article discusses the historical background of the phenomenon of witchcraft, process of bureaucratization of witchcraft in the colonial period and current press releases and position of local NGOs in this regard. The main conclusion which follows from the considerations contained in the text is that the phenomenon of witchcraft is associated with social security in Tanzania, where social security is defined as the absence of threats to life, property and the health of individuals, and protection against discrimination. Among the groups most vulnerable to the negative consequences associated with witchcraft are older and single women and albinos.